

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РЕДАКТОРА

О.А.Жирун

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри психології і педагогіки

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті розглядаються особливості моральної свідомості у професійній діяльності редактора. Враховуючи специфіку професії, аналізуються рівні моральної свідомості. Висвітлено вплив моральної свідомості на професійне самовизначення й становлення майбутніх редакторів.

Ключові слова: моральна свідомість, професійне становлення.

Про придатність до професії редактора не можна судити без урахування моральних якостей, що не менш важливі, ніж кваліфікаційні характеристики. Сам процес праці редактора, а головне, його результат зачіпає інтереси багатьох, і саме тому моральні чинники безпосередньо вплетені у зміст роботи редактора.

Структуру і характер психологічних компонентів професійної діяльності описують багато дослідників. Так, В.І.Чірков виділяє два основних підходи у питанні про новоутворення в процесі професійного становлення особистості. Один із них можна визначити як традиційний, а другий – системогенетичний (П.К.Анохін, Б.Ф.Ломов, Д.О.Ошанін, В.О.Конопкін, В.Д.Шадріков). Традиційний підхід побудований на аналітичній концепції: професійне навчання здійснюється через передачу професійних технологій, знань, формування навичок і умінь. Професійне ж навчання в межах системогенетичного підходу визначається як формування психологічної системи діяльності [18].

Професійне становлення – це формування нових психологічних структур, що, поєднуючись у цілісну систему, регулюють діяльність. Формування відбувається не шляхом трансляції узятих із професійного середовища конструктів, а формуванням індивідуальних специфічних новоутворень.

В.Д.Шадріков припускає, що професійна підготовка і розвиток призводять до формування психологічної системи діяльності. При цьому відбувається:

1) формування мотивів професійної діяльності (формування особистісного змісту діяльності); трансформація загальних мотивів особистості в трудові мотиви; зміна абсолютної і відносної значимості окремих мотивів; зміна структури мотивів; зміна в ієрархії професійних мотивів (В.Д.Шадріков

вводить поняття “дрейф” мотивів, припускаючи, що на різних етапах професіоналізації різні мотиви стають провідними);

2) когнітивне освоєння діяльності (формування уявлень про результат і динамічну структуру професійної діяльності);

3) формування інформаційної основи діяльності;

4) формування блоку прийняття рішень (відбувається формування схем, алгоритму прийняття рішень у різних аспектах професійної діяльності);

5) формування професійно важливих якостей;

6) формування індивідуального стилю діяльності [19].

Ми притримуємось думки А.К.Маркової, що професіоналізм може бути описаний через співвідношення стану мотиваційної (професійні цінності, професійні домагання і мотиви, професійне цілепокладання тощо) й операційної сфери (професійна самосвідомість, професійні здібності, прийом і технології як складові професійної майстерності).

Зважаючи на специфіку професії редактора, серед критеріїв професіоналізму можна виділити загальні, особливі та одиничні [2]. Спираючись на теоретичні розробки, експериментальні дослідження та емпіричну практику вітчизняної та зарубіжної науки, на перше місце серед загальних критеріїв стають “системні якості індивіда, що формуються у спільній діяльності та спілкуванні”.

Особливі критерії пов’язані безпосередньо зі специфікою професійної діяльності. У характеристиці Є.А.Клімова ці критерії мають назву праксис та гнозис професіонала: організаційно-виробничі, комунікативні, інформаційно-перетворюючі, саморегуляційні уміння, навички, дії;

професійна специфіка пізнавальних процесів; гностичні уміння, навички, дії [9].

Одиничні ж критерії пов'язані з особливостями стилю та способів діяльності особистості редактора й визначаються суб'єктивними рисами, індивідуальністю, досвідом, психодинамікою особистості, психологічними утрудненнями, навантаженням в роботі.

Професійне становлення майбутніх редакторів визначається їхнім відношенням як до об'єкта, так і до суб'єкта своєї праці. Друге передбачає високий рівень професійної самосвідомості. Професійна діяльність редактора пов'язана, насамперед, із формуванням цілей функціонування організації і здійсненням обов'язків, що впливають з них, для найбільш ефективного досягнення результатів. Професіоналізм редактора у даному контексті виступає як достатній рівень розвиненості професійної культури та моральної свідомості, що забезпечує творче вирішення завдань діяльності. Саме тому ми вважаємо моральну свідомість у професії редактора одним із провідних чинників професійного становлення.

Будь-яка діяльність амбівалентна, тому не можна недооцінювати предметну діяльність відносно внутрішньої діяльності особистості. Сучасні дослідження дають можливість побачити «локалізацію» моральності під час становлення індивідуальності. У цьому процесі моральність займає перше місце, а вже потім людина набуває самосвідомості, можливість усвідомити свої потреби та інтереси, оперувати цінностями та визначати свій потенціал. Це є співзвучним ідеї про те, що духовність та моральність можуть бути підсвідомим настановленням або мотивом.

Якщо брати до уваги багатоаспектність професійної діяльності редактора, то, в даному випадку, моральність як така буде мати складну морфологічну структуру. Перший рівень складають значущі константи (ідеї, цінності, образи), що існують як своєрідні норми. Другий рівень – це обробка нових ідей, цінностей, образів ідеями, що існують у свідомості особистості. А третій рівень корелює оброблений смисловий матеріал та моральний досвід. Саме в цьому аспекті виникає потреба не тільки в результативній практичній активності, але й у творчості.

Моральної діяльності у чистому вигляді не існує, оскільки мораль пронизує усі сфери життя, усі види діяльності людини. Тому варто говорити про моральні аспекти діяльності.

Будь-яка дія чи відсутність її – це вчинок, що вбирає у себе роботу свідомості (почуттєві, мисленні, вольові компоненти) та її об'єктивацію у результаті.

Моральна свідомість – складний, суперечливий феномен духовної культури, що має свої рівні, форми, структуру. Вона функціонує на двох рівнях – емоційно-почуттєвому та раціонально-теоретичному, які існують у взаємодії, єдності, доповнюючи один одного.

Раціонально-теоретичний рівень моральної свідомості виражається у системі моральних знань, перш за все, етичних, про норми, принципи, ідеали, оціночні судження, поняття, у яких теоретично обґрунтовується моральність та її елементи. Своім змістом цей рівень моральної свідомості дає уявлення про те, якою має бути дійсність відповідно до потреб суб'єкта. Це ідеальна проекція того, що бажається, вимагається, абсолютні потреби професійного розвитку, що складають одночасно і мету, і засіб такого розвитку.

Залежно від носія моральна свідомість поділяється на індивідуальну і суспільну. Головними компонентами індивідуальної моральної свідомості є моральні почуття обов'язку, совісті, гідності, справедливості тощо — що у сукупності складають емоційно-почуттєвий рівень. Раціонально-теоретичний пов'язується з системними знаннями, уявленнями про поняття, їх зміст, взаємозв'язок, наприклад, про добро, зло, щастя, сенс життя, справедливість, відповідальність, що дають уявлення про моральні цінності взагалі і вищі зокрема. Почуттєвий і раціональний рівні індивідуальної моральної свідомості є основою моральних переконань. Індивідуальна моральна свідомість у єдності почуттєвого, раціонального і вольового складників формується у взаємодії з суспільною моральною свідомістю у повсякденній моральній творчості.

Первинними чинниками морального знання є норми. У всіх випадках норма виступає способом вираження належного і несе у собі вимоги, які треба виконати для досягнення певної мети. Це можуть бути настанови, правила, приписи, заборони.

Другий базовий чинник морального знання – моральні принципи. Це узагальнене вираження моральних вимог до особистості, що спрямовують її діяльність у певній сфері життя, визначають головну лінію її поведінки, життєвої орієнтації.

Мораль регулює поведінку особистості, тому важливе місце у структурі теоретичного рівня моральної свідомості посідає моральна оцінка. Вона виражається у схваленні чи

засудженні відповідної поведінки та вчинків особистості.

Об'єктивність морального оцінювання зумовлюється суспільною практикою, а суб'єктивність – потребами та інтересами суб'єкту оцінювання, що мають найрізноманітнішу природу. Через це та чи інша цінність, може бути відображена в оцінюванні з різним ступенем адекватності. В процесі оцінювання сенс цінностей може зазнати суттєвих трансформацій.

За допомогою морального оцінювання, з одного боку, виражається відношення суб'єкта до існуючої системи цінностей, а з іншої – можливість визначити ціннісне значення поведінки, відповідність моральним нормам, принципам ідеалам.

Поступово у процесі розвитку моральності у моральній свідомості виробляються уявлення про моральні якості особистості, її чесноти, що роблять її здатною жити відповідно до вимог моралі. У моральних якостях особистості конкретизуються ціннісні уявлення моральної свідомості про добре і зло, праведне і грішне у характеристиці людини. Їх зміст відбиває вимоги до людини як суб'єкту моральних відносин.

У контексті нашої статті ми дотримуємося думки, що моральна свідомість розкривається через зміст ціннісних орієнтацій, який може бути представлений як єдність емоційного, когнітивного та поведінкового елементів. У процесі розвитку ціннісних орієнтацій відбувається перш за все емоційне переживання, емоційне оцінювання людиною певної цінності.

Становлення ціннісних орієнтацій передбачає також раціональне оцінювання, пов'язане з усвідомленням людиною мотивів вчинків, що утворює основу когнітивного елементу ціннісних орієнтацій. Важливе місце належить і поведінковому елементу, який є „практичним вираженням” ціннісних орієнтацій, обліком „реальних можливостей” людини в обраній діяльності.

Цінності і ціннісні орієнтації є сполучною ланкою моральної свідомості та поведінки людини. На думку А.І.Титаренко, ціннісні орієнтації є такими елементами моральної свідомості, що об'єктивуються у вчинках [17]. Вони тісно пов'язані з потребами і інтересами індивіда, з емоційно-вольовими механізмами його психіки. Цю особливість ціннісних орієнтацій відзначають такі дослідники, як Д.Н.Узнадзе, С.Л.Рубінштейн, В.М.Мясищев, що звернулися одними з перших до вивчення даного феномену, описаного в психології через поняття „настановлення”, „соціальна орієнтація”.

Ми згодні з А.І.Титаренко, що центральним елементом моральної свідомості є цінності та ціннісні орієнтації, оскільки вони найадекватніше відображають сутність даного феномену. „Ціннісні орієнтації – це стійкі, інваріантні, певним чином скоординовані утворення („одиниці”) моральної свідомості – основні його ідеї, поняття, „ціннісні блоки”, що виражають суть етичного сенсу людського буття, а опосередковано – і найбільш спільні культурно-історичні умови і перспективи” [15].

Як справедливо помічає Т.І.Пороховська, „ціннісні орієнтації – це елементи структури свідомості особи, що характеризують змістовну сторону її спрямованості. У формі ціннісних орієнтацій в результаті засвоєння ціннісних значень в процесі соціалізації фіксується істотне, найбільш важливе для людини” [6].

Моральні цінності – це спосіб саморегуляції та впорядкування міжособистісних стосунків. Моральні цінності можуть бути виражені як діями, позиціями, ставленнями, так і вербальними та невербальними способами комунікативної діяльності. У моральних цінностях представлені загальні вимоги до поведінки людини.

Моральні цінності мають подвійний характер. Вони соціальні, оскільки історично і культурно обумовлені, та індивідуальні, оскільки у них зосереджений життєвий досвід конкретного суб'єкта. З одного боку, моральні цінності є вищим контролюючим органом всіх чинників активності, визначаючи способи їх реалізації. З іншого, – вони виступають внутрішнім джерелом життєвих і професійних цілей особистості. Водночас, моральні цінності є психологічною детермінантою саморозвитку та особистісного та професійного зростання.

Крім цього, цінності та ціннісні орієнтації вбирають в себе систему особистісних сенсів, про що свідчить поняття „ціннісно-сміслова сфера особистості”. Зазначаючи психологічний аспект цінностей та ціннісних орієнтацій, слід зауважити, що ці структурні елементи моральної свідомості органічно входять до складу мотивів і стимулів усіх видів і форм діяльності суб'єктів, визначаючи її спрямованість.

Звісно, ціннісно-сміслова сфера актуалізується й у професійній сфері особистості і має значний вплив на професійне самовизначення та становлення.

Самовизначення особистості в контексті формування життєвої позиції, перспектив саморозвитку й самоактуалізації вивчалось в

роботах К.А.Абульханової-Славської, М.О.Головко, Л.М.Когана, І.С.Кона, В.О.Ядова. багато дослідників дотримується доволі поширеної точки зору на вибір професії як на вибір діяльності. Однак, цей погляд дещо недооцінює активного аспекту особистості.

Отже, розвиток професійного самовизначення майбутніх редакторів відбувається у двох аспектах. Ціннісно-орієнтаційний аспект являє собою створення системи цінностей, визначення своєї відповідності обраній професії.

Діяльнісний аспект професійного самовизначення й становлення – це реальні дії, діяльність, їх реальні результати, обумовлені ціннісно-орієнтаційним аспектом. Основу для розгортання професійного самовизначення в цьому аспекті становлять якості особистості, що так чи інакше, стабільно проявляються в діях людини, пов'язаних з вибором і здійсненням професійної діяльності.

Наведене вище та результати аналізу професійної діяльності редакторів дозволяють нам виділити три основних етапи професійного становлення у майбутніх фахівців-редакторів, які безпосередньо залежать від ціннісно-сміслової сфери особистості майбутнього редактора.

Перший етап (1 курс) – це період осмислення професійної ідентичності, коли, входячи в нове соціальне й професійне середовище, зовнішня студентська ідентичність переходить у внутрішню прийнятну, усвідомлену, емоційно забарвлену характеристику. Це нестабільний етап, пов'язаний із адаптацією до нової соціальної ролі студента. Сутність його полягає у становленні студентської ідентифікації («Я-студент») та передбаченні майбутньої професійної ідентичності. Цей етап можна назвати адаптаційним.

Другий етап (2-3 курси) – це період, коли, усвідомлюючи вимоги нової соціально-професійної ролі й власних здібностей, відбувається усвідомлення власних досягнень. У цей період конструктивні схеми саморозвитки перебувають у досить стабільному стані, оскільки студент починає одержувати задоволення від сприйняття себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності («Я-майбутній фахівець»). Цей етап можна назвати стабілізаційним.

Третій етап (4-5 курси) – період, коли відбувається формування нових цілей і перспектив, завдяки усвідомленню спектра ролей, засвоєних під час професіоналізації. Це другий нестабільний період, який полягає в переосмисленні й з'ясуванні різних варіантів професійно-творчого саморозвитку, працевлаштування й побудови професійної

кар'єри («Я-та моя професія й кар'єра»). Цей період умовно можна назвати уточнювальним.

Таким чином, враховуючи проаналізоване вище, ми можемо зробити висновок, що моральна свідомість редактора як сформоване відношення до професії виражається в наявності сформованої і зв'язаної системи мотивів, особистісних змістів і цілей, яка повинна постійно розвиватися. У ціннісно-сміслових утвореннях моральної свідомості фахівця ми бачимо, з одного боку, ті форми, в яких систематизується моральне значення суспільних явищ, а з іншої – ті орієнтири поведінки, що визначають її спрямованість.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Акмамбетов Г.Г.* Нравственная культура и личность. – Алма-Ата: Изд-во Алма-Ат. ун-та, 1988. –
2. *Жирун О.А.* До проблеми професійного становлення майбутніх редакторів // Теоретичні та прикладні проблеми психології і педагогіки. – 2004. – № 1 (6). – С.79-84.
3. *Зеер Э.Ф.* Кризисы профессионального становления личности // Психологический журнал. – 1997. – Т 18. – № 6. – С. 35-44.
4. *Зеер Э.Ф.* Психология личностно-ориентированного профессионального образования. – Екатеринбург: Изд-во Уральского гос. проф.-пед. ун-та, 2000. – С. 123-140.
5. *Зликов В.Л.* Самоідентифікація в педагогічній комунікації. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2005. – 144 с.
6. *Зотов Н.Д.* Личность как субъект нравственной активности. – Томск, 1984. – 201 с.
7. *Зуева С.О.* Ценностные ориентации личности как фактор профессионального самоопределения учащихся педагогического лицея: Дис. ... канд.психол.наук. – М.: РГБ, 2003. – 145с.
8. *Климов Е.А.* Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону, 1996. – 512 с.
9. *Шадриков В.Д.* Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. – М.: Наука, 1982. – 231 с.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2008 р.